

บทที่ 15

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

บรรพต วีระสัย

ผองจิตต์ อธิคมนันตะ

1. ความนำ

นักปราชญ์ไม่ว่าในโลกตะวันออกหรือโลกตะวันตกยึดถือว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสภาพการณ์ที่เป็นปกติธรรมดา ในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึง อนิจจัง อันเป็นความไม่เที่ยงแท้แปรเปลี่ยนอยู่เสมอ ปราชญ์กรีกโบราณชื่อ เฮอราโคลิตุส (Heraclitus, c. 540-c. 480 B.C.) ได้กล่าวว่า ทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ¹ เขาเคยแสดงทัศนะไว้ว่า “ไม่มีใครสามารถกระโดดลงไปในแม่น้ำได้สองครั้ง”² ความหมายก็คือ ทั้งตัวแม่น้ำและตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไปแม้ห่างกันเพียง 1-2 นาทีเท่านั้น เพราะฉะนั้น แม่น้ำและคนย่อมไม่เหมือนเดิม การกระโดดลงไปครั้งที่สอง จึงทำไม่ได้ในความหมายนี้

สำหรับนักปราชญ์ร่วมสมัยชาวอังกฤษ ชื่อ ไวท์เฮด (Alfred North Whitehead, 1861-1974) ได้กล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของทุกอย่าง”³

การเปลี่ยนแปลงมีปรากฏทั้งในส่วนที่เป็นโลกแห่งกายภาพ คือพื้นดิน พื้นน้ำ ร่างกายของสิ่งมีชีวิต และโลกแห่งนามธรรมอันได้แก่ ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ และรวมทั้งส่วนที่เป็นสังคมและวัฒนธรรม

แนวคิดแห่งการเปลี่ยนแปลงมีต่าง ๆ กัน สมัยหนึ่งมองเห็นว่า ควรเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่น่าสพึงกลัว แนวคิดเช่นนี้ถือว่าเป็นแนวคิดแบบอนุรักษนิยมและเกิดขึ้นจากความเชื่อที่ว่า ควรเปลี่ยนแปลงย่อมนำไปสู่ความไม่ดีหรือไปสู่ความเสื่อม อย่างไรก็ตาม มีทัศนะอื่นเกี่ยวกับเรื่องทิศทางการเปลี่ยนแปลง ดังจะกล่าวต่อไป

¹Everything is in flux.

²One cannot jump into the river twice.

³The New American Desk Encyclopedia (New American Library, Signet, 1984).. p. 535.

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ศัพท์ “สังคม” ที่ใช้ในภาษาไทย ณ ที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “social” ซึ่งในทางสังคมวิทยาหมายถึง 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

2.2 สถาบันต่าง ๆ เช่น ศาสนา ครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การนันทนาการ ฯลฯ

2.3 สังคมระดับมหภาค (society) ได้แก่ สังคมระดับประเทศ เช่น ไทย มาเลเซีย จีน ญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นจะต้องเข้าใจคำว่า “สังคม” ให้ถูกต้องเสียก่อน จะเป็นได้ว่าถ้ายึดถือความหมายทาง “สังคม” ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นย่อมเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงใน 3 เรื่องใหญ่ ๆ ด้วยกัน

เรื่องแรก คือ การที่รูปแบบและลักษณะแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปได้แตกต่างไปจากเดิม ความสัมพันธ์นั้นอาจจะเป็นในรูปของการเป็นมิตรสหาย การเป็นเพื่อนบ้าน การเป็นผู้ร่วมใช้รถใช้ถนน การเป็นผู้ซื้อและผู้ขาย การเป็นนายแพทย์และคนไข้ อย่างนี้ เป็นต้น

เรื่องที่สอง คือ สถาบันศาสนาก็ยังมีการเปลี่ยนแปลง สำหรับเรื่องทางเศรษฐกิจย่อมเห็นได้ง่ายจากการที่สภาพแห่งการเป็นสังคมเกษตรกรรมค่อยเปลี่ยนเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม และตัวสังคมอุตสาหกรรมเองก็เปลี่ยนในเรื่องของชีวิตทางเศรษฐกิจ เช่น การใช้เครื่องจักร เครื่องกลไกอัตโนมัติดังกล่าวที่แทนตัวบุคคลได้มาก สำหรับเรื่องการนันทนาการนั้น จะเห็นได้ว่ามีรูปแบบและการประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างจากของเดิมอยู่มาก ซึ่งเกี่ยวข้องถึงเรื่องรสนิยม และการยอมรับจากคนในสังคม เช่น มีการละเล่นแบบใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการละครหรือดนตรี

สำหรับเรื่องที่สาม เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่กว้างใหญ่กว่า 2 เรื่องดังกล่าวมาแล้ว เพราะมองที่สังคมทั้งสังคม คือดูที่โครงสร้างของสังคม เช่น การจัดระบบช่วงชั้นของคนในสังคม นอกจากนี้ ยังสามารถเปรียบเทียบระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่งได้ เช่น เปรียบเทียบระหว่างสังคมไทยกับสังคมญี่ปุ่น หรือสังคมมาเลเซียกับสังคมอินโดนีเซีย เป็นต้น

อนึ่ง โดยที่คำว่า “สังคม” และ “วัฒนธรรม” มีลักษณะใกล้เคียงกัน ณ ที่นี้ การใช้ศัพท์ทั้งสองคำจะเป็นการใช้แทนกันได้ คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย ทั้งนี้ เพราะ “สังคม” และ “วัฒนธรรม” มีลักษณะเหมือน 2 หน้าที่ของเหรียญกษาปณ์เดียวกัน

3. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกี่ยวข้องกับทฤษฎีต่าง ๆ กัน ที่สำคัญคือ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีวิวัฒนาการ และทฤษฎี “การหน้าที่”¹

สำหรับนักวิชาการบางท่านถือว่าทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมีเพิ่มอีก 2 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีมาร์กซ์ (วิภาษวิธี- dialectical) และทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคม (เช่น เดวิด แมคเคลเลน)²

นอกจากนี้อาจมองทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงในแง่ของโลกตะวันออกและโลกตะวันตก ทฤษฎีวิวัฒนาการปรากฏทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ในโลกตะวันออกจะเก่าแก่มาก ในคัมภีร์ฮินดูและพุทธศาสนากล่าวถึง ยุคต่าง ๆ ซึ่งไม่จีรัง มีเสื่อมแล้วเจริญ เจริญแล้วมีเสื่อม ซึ่งเป็นระดับมหภาค (macro) และมีการอ้างถึงกัปปีต่าง ๆ กัน เช่น ภัทรกัปปี ซึ่งเป็นช่วงแห่งความรุ่งเรือง

อนึ่ง ในชีวิตของคนหรือระดับจุลภาค (micro) ก็มีคำกล่าวว่า “ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน”

4. ทฤษฎีวิวัฒนาการในพระพุทธศาสนา

การเปลี่ยนแปลงในเชิงกัปปีหรือสมัยต่าง ๆ ในทางพุทธมปรากฏในจักรวัตติสูตรนั้น ได้ 8 กัปปี ดังนี้³ คือ

1. ธรรมราชสมัย ผู้นำและผู้ตาย (ประชาชน) เป็นสุขถ้วนหน้าด้วยอยู่ในศีลธรรมอันดี
2. อทินนาทานสมัย ผู้นำไม่ประพฤติธรรม บ้านเมืองไม่ผาสุกเหมือนเก่าก่อน มีการลักขโมยเกิดขึ้น
3. ปานาติมาตสมัย เป็นผลเนื่องจากการลงโทษผู้ลักขโมย ประชาชนจึงสะสมศาสตราวุธเพื่อฆ่าผู้จับกุม
4. มุสาวาทสมัย เมื่อถูกจับกุมแล้วประชาชนกล่าวเท็จว่าตนมิได้เป็นโจรปล้นทรัพย์ หรือยกยอกผู้อื่น
5. ปิสุณาวาจาสมัย คือ เมื่อราชบุรุษบางคนส่อเสียดใส่ความให้ผู้อื่นถูกจับและถูกลงโทษ
6. กามะสุจณาจารสมัย เกิดขึ้นเพราะความเสื่อมในศีลธรรม จึงทำให้ผู้คนมีผิวพรรณแตกต่างกันมาก ผู้มีผิวพรรณไม่ดีจึงประพฤติดิฉันในลูกเมียผู้อื่น ผู้มีผิวพรรณดีกว่า
7. อุกุศลสมัย คือ สมัยแห่งความชั่วทั้งมวลเกิดขึ้น มีการฆ่าฟัน ถือพยาบาท ไม่มีการ

¹ Metta Spencer, *Foundations of Modern Sociology* (3rd ed., Prentice-Hall, 1982), pp. 518-522.

² Robert B. Lauer, *Perspectives on Social Change* (Boston : Allyn and Bacon, 1973), pp. 34-35.

³ พระปริยัติเวที. *พระไตรปิฎกแปลย่อ. พระสุตตันตปิฎก (อังคานิภาย).* (พระนคร : สมมาชิวิศัลยบัณฑิต, 2513), หน้า 273-284.

ทำนุบำรุงสมณพราหมณ์ ปิตามารดา มีการประพาศิติดชนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีที่ช่วย
จรรโลงสังคม โลกจึงเข้าสู่ยุคสัจธรรมที่ปรกติ คือ ยุคมีคสัญญีด้วยการรบพุ่งด้วยอาวุธรุนแรง

8. ภัทรกัปป์ คือยุคแห่งความเจริญ

เมื่อความเสื่อมถึงที่สุดแล้ว จะยังมีคนบางคนที่มาปรึกษากันว่า ไม่ควรฆ่าฟันกันและ
กระทำผิดคิดร้ายอย่างอื่น ๆ ด้วย จวบจนถึงวาระที่ธรรมกลับเข้ามาครอบครองจิตใจมนุษย์อีก

ผลก็คือ วัฏฏะได้หันกลับไปสู่ยุคแห่งความรุ่งเรืองอีกครั้งและจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้มีพระนามว่า เมตไตรย์ จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก และแม้กระทั่งจอมจักรพรรดิก็จะทรงสละ
ราชสมบัติออกผนวช

5. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงในโลกตะวันตก

ในโลกตะวันตกทฤษฎีวัฏจักรได้เริ่มมีมาก่อนยุคสามมหาปราชญ์กรีกโบราณ คือก่อน
ยุคซอคราตีส เพลโต และอาริสโตเติล มากกว่า 200 ปีมาแล้ว กรีกโบราณผู้มีชีวิตอยู่ประมาณ
2700 ปี ฮีเซียด (Hesiod) ได้กล่าวถึงการกำเนิดของเทพยดา (theogony) ในนิยายปรัมปรา
ซึ่งหมายถึงการคิดแบบย้อนไปสู่จุดเริ่มต้น (ฮีเซียด มีชีวิตอยู่ก่อนยุคของอีสป - Aesop ประมาณ
200 ปี

อนึ่ง เอสคิลุส (Aeschylus, 525?-450 N.C.) ซึ่งเป็นนักประพันธ์โศกนาฏกรรมนามอุโฆษ
ของกรีกประมาณ 2600 ปีมาแล้วได้แสดงทัศนะไว้ว่า ผลดีในปัจจุบันเกิดจากผลดีในอดีตการ
ฆ่าฟันกันเกิดจากการฆ่าฟันกัน ความทุกข์เกิดจากความทุกข์ ความไม่มีทั้งหลายสืบเนื่องจากความ
ผิดหรือความไม่มีในคราวเริ่มแรก คือกลับไปสู่มูลการณที่เกิดขึ้น (ultimate self existing cause)¹

ประมาณ 2300 ปีเศษมาแล้ว ได้มีมหาปราชญ์กรีกเพลโต ได้บรรยายเกี่ยวกับการ
เปลี่ยนแปลงของรัฐเป็นยุค ๆ เป็น 5 ยุค² ดังนี้ คือ

1. อภิชนาธิบดี (aristocracy) หรือราชาธิบดี (monarchy) คือการปกครองโดย
ราชาปราชญ์ (philosopher-king) ผู้ยึดปัญหาหรือความรอบรู้ (wisdom) เป็นหลักจะเปลี่ยนเป็น
ระบบวีรชนาธิบดี

2. วีรชนาธิบดี (timocracy) การปกครองโดยทหารผู้ถือความกล้าหาญ (courage)

¹cf. Frederick J. Teggart, *Theory and Processes of History* (Berkeley, University of California Press, 1960), p. 83.

²อ้างอิงใน *The Republic* เล่มหรือบทที่ 8 และ 9 หรือ Emile Benoit Sumullyan, *An Outline of the History of Political Theory, Part 1*, Boston: Student Outline Co., pp. 8-10.

วัฏจักรหรือการหมุนเวียนนี้ เพลโตเห็นว่าจะมีอยู่เสมอ คือไม่มีความถาวรของยุคใดยุคหนึ่ง

เป็นหลักซึ่งจะเปลี่ยนแปลงต่อไปเป็นระบบคณาธิปไตย

3. **คณาธิปไตย (oligarchy)** การปกครองโดยคณะบุคคลผู้หวังประโยชน์เข้าตนคือ ยึดถืออภิสิทธิ์แห่งความอยากได้เป็นหลัก ซึ่งเปลี่ยนเป็นระบบประชาธิปไตย (หรือน่าจะแปลว่า มวลชนาธิปไตย เพราะที่ใช้โดยเพลโต และอาริสโตเติล เป็นการให้ความหมายของการปกครอง ซึ่งมีลักษณะแบบประชาธิปไตย โดยในสังคมนั้นมีชนชั้นกลางมาก)

4. **ประชาธิปไตย (democracy)** การปกครองโดยประชาชนซึ่งเน้นเรื่องความต้องการ เป็นสำคัญ และจะเปลี่ยนไปสู่ระบบทฤษฎีประชาธิปไตย

5. **ทฤษฎีประชาธิปไตย (tyranny)** การปกครองโดยทฤษฎีผู้ขาดหลักแห่งการยึดเหนี่ยวทั้งปวง

6. นักทฤษฎีวิวัฒนาการ : โซโรกิน

แนวคิดนี้มีการสืบต่อมาจนถึงยุคปัจจุบัน และมีหลายคนด้วยกัน คนหนึ่งคือ **ปีติริม โซโรกิน (Pitirim Sorokin, 1889-1968)**

ปีติริม โซโรกิน เกิดในรัสเซีย แต่อพยพมาอยู่สหรัฐอเมริกา โซโรกินกล่าวว่า สังคมมนุษย์วนเวียนอยู่กับสังคมสามระบบ (หรือที่เขาเรียกว่า “มหาระบบ”-supersystem) ได้แก่ แบบ **อายตนะ (sensate)** กับแบบ **เหนืออายตนะ (ideational)** และแบบ **อุดมคติ (idealistic)**

มหาระบบหรืออารยธรรมแบบ “อายตนะ” ตามทัศนะของโซโรกิน ได้แก่ ช่วงเวลาที่มีการให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและคุณค่าทางการบันเทิง ตัวอย่างได้แก่ สภาพก่อนกำเนิดศาสนาคริสต์และในช่วงปัจจุบัน

อารยธรรมแบบ “เหนืออายตนะ” ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางศาสนา เน้นจิตวิญญาณ และอวัตถุนิยม ตัวอย่างที่โซโรกินยกมาอธิบาย¹ คือ สมัยกลางของยุโรปซึ่งศาสนาคริสต์กำลังรุ่งเรือง

อารยธรรมแบบ “อุดมคติ” เป็นแบบผสมระหว่างสองอารยธรรม โซโรกินกล่าวว่า เกิดขึ้นในช่วงต่อกันระหว่างอารยธรรมอายตนะกับเหนืออายตนะ ซึ่งเขายกตัวอย่างว่าเป็นในยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 13 และ 14

7. ออสวอลด์ สเป็งเกลอร์ (Oswald Spengler, 1880-1936)

สเป็งเกลอร์เป็นนักปราชญ์เชิงประวัติศาสตร์ผู้มีความเชื่อในวัฏจักรแห่งอารยธรรมว่า

¹โซโรกินยกตัวอย่างหนักไปในทางประวัติศาสตร์ตะวันตก หากมองในทางโลกตะวันออกจะเห็นว่ามียุคที่อาจเรียกได้ว่าเป็นเหนืออายตนะในช่วงที่แต่ละศาสนารุ่งเรืองไม่ว่าจะเชิงฮินดู พุทธ คริสเตียน อิสลาม หรือ ศาสนาอื่น ๆ

เหมือนกับวัฏจักรแห่งชีวิตของบุคคล กล่าวคือ มีเกิด เติบโต แก่ และตาย¹ นักปราชญ์เยอรมันผู้นี้มองโลกในแง่ไม่ดี (ทุพพรศนีย์ - pessimistic)

สเป็งเกลอร์เปรียบเทียบอารยธรรมว่าเหมือนกับคลื่นในมหาสมุทร คือเมื่อขึ้นถึงสุดยอดแล้ว ก็พังทลายลงมา วัฏจักรเช่นนี้ในทัศนะของนักคิดเยอรมันผู้นี้ถือว่าไม่มีผลรวมสะสม คือเมื่อวัฏจักรเปลี่ยนไปแล้วผลสุดท้ายก็ต้องกลับมาตั้งต้นใหม่

แนวคิดของสเป็งเกลอร์แปลกกว่าผู้อื่น ที่เด่นชัดคือ เขาใช้ศัพท์ “วัฒนธรรม” (culture) ในความหมายว่าเป็น “วุฒิภาวะ” (maturity) ของสังคมตะวันตก แต่วัฒนธรรมได้เริ่มผ่านเข้ามาสู่ยุคเสื่อม (decadent) ที่เขาเรียกว่า “อารยธรรม” (civilization)² ดังนั้นศัพท์ “อารยธรรม” ในความหมายของสเป็งเกลอร์ จึงเป็นไปในทางตรงข้ามกับอารยธรรมในความหมายปกติ

8. อาร์โนลด์ ทอยนบี

แนวคิดของ อาร์โนลด์ ทอยนบี³ (Arnold Toynbee) มีลักษณะเป็นแบบการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฏจักรเพราะเกี่ยวกับการเจริญเติบโต และการสลายของอารยธรรมต่าง ๆ

สำหรับการกำเนิดของอารยธรรมนั้น ทอยนบีกล่าวว่าเกี่ยวกับความสามารถใน “การสนองตอบที่ประสบความสำเร็จต่อการท้าทายต่าง ๆ” (a successful response to a challenge) อารยธรรมเติบโตหรือ “พัฒนา” ขึ้น หลังจากมีการตอบสนองที่ประสบความสำเร็จต่อ ๆ กันเป็นช่วง ๆ การตอบสนองที่ได้ผลนี้ทอยนบีถือว่าเป็นผลงานของ “ชนกลุ่มน้อยหรือคนส่วนน้อยที่มีนวัตกรรม” (“creative minorities”) หากชนกลุ่มน้อยหรือคนส่วนน้อยเหล่านี้เฉื่อยชา หรือได้กลายเป็นผู้ปกครองสังคมเสียเองแล้ว อารยธรรมย่อมเสื่อมลงไป แต่อารยธรรมในทัศนะของทอยนบีไม่จำเป็นต้องดำเนินไปจนครบวัฏจักร กล่าวคือบางอารยธรรมไม่เจริญเต็มที่ก็ได้

ทอยนบีแบ่งประเภทของอารยธรรมออกเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มหนึ่งพัฒนามาจากสังคมปฐมบรรพ์ กลุ่มที่สองพัฒนาจากอารยธรรมที่สลายตัวไปแล้ว ทอยนบีกล่าวว่าอารยธรรมที่พัฒนาต่อจากอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดยุคนั้นย่อมอยู่ในระดับที่สูงกว่าอารยธรรมแบบที่ 1 สำหรับศักยภาพขั้นสุดท้ายแห่งการเติบโตของอารยธรรมนั้น ทอยนบีถือว่าเป็นการพัฒนาศาสนาให้สูงขึ้นไปอีก

¹Oswald Spengler, *The Decline of the West*, London : Allen and Unwin, 1920-29 (2vols.)

²Amital Etzioni and Eva Etzioni, eds. *Social Change* (N.Y. : Basic Books, 1964), p. 4

ประโยคที่บ่งถึงแนวคิดของเขาคือ “Cultures are organisms and world history is their collective biography.” cf. Etzioni and Etzioni, *op. cit.*, p. 21.

³cf. Etzioni and Etzioni, *op. cit.*, p. 4.

9. ทฤษฎีวิวัฒนาการ

ทฤษฎีที่นิยมกันมากในโลกตะวันตก ได้แก่ “วิวัฒนาการ” (evolutionary theory) หรือ คตินิยมวิวัฒนาการ (evolutionism) ทฤษฎีนี้มีมาตั้งแต่สมัยกลางของยุโรปโดยเฉพาะแนวคิดของ เซนต์ ออกัสติน (Saint Augustine, 354-430) เขาได้รับฉายาว่าเป็น “นักปรัชญาแห่งประวัติศาสตร์” (philosopher of history) คือผู้พยายามรูปแบบแห่งการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์¹

ทฤษฎีวิวัฒนาการมีความเชื่อว่าสังคมก้าวหน้าจากสภาพที่อยู่กันง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน และขยายตัวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีความซับซ้อนหรือสภาวะเชิงซ้อน (complex) สูงขึ้น

การมีสภาพสลับซับซ้อนขึ้นนั้น ในท้ายที่สุดถือว่าเป็น “ความก้าวหน้า” ดังเช่น ความเชื่อของนักคิดชาวฝรั่งเศสชื่อ มาร์ควิช เดอ ค็องดอร์เซ (Marquis de Condorcet, 1784-1794) ค็องดอร์เซ เป็นนักปราชญ์ นักคณิตศาสตร์และเป็นนักปฏิวัติ เขากล่าวว่ามนุษยชาติเมื่อได้ผ่านพ้นแห่งความป่าเถื่อนมาแล้วย่อมก้าวหน้าไป สู่ความสมบูรณ์พร้อม (perfection) ทางด้านศีลธรรม สติปัญญา และกายภาพ²

10. ลักษณะของการวิวัฒนาการ

การเปลี่ยนแปลงเชิงวิวัฒนาการตามที่นักสังคมวิทยาอเมริกัน ชื่อ เฟรดเดอริก เทกการ์ท³ ได้สรุปไว้มีลักษณะ 4 ประการดังนี้ คือ

- 1) เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือเป็นปกติวิสัย
- 2) ช้า ค่อยเป็นค่อยไป
- 3) มุ่งไปในทิศทางที่ก้าวหน้าหรือดีกว่าเดิม
- 4) จุดมุ่งหมายถูกกำหนดไว้แล้วล่วงหน้า (teleological ซึ่งเป็นแนวคิดของมหาปราชญ์กรีกโบราณอาริสโตเติล)

ทฤษฎีเชิงวิวัฒนาการนี้ต่อมาทำให้เกิดความเชื่อของที่เกิดขึ้นมาภายหลังย่อมดีกว่าของที่มีอยู่เดิม เข้าทำนองว่าของ “ใหม่” ดีกว่าของ “เก่า” ดังจะเห็นได้ว่าทุกวันนี้การโฆษณาสินค้า มักหนักไปในทางที่ว่าเป็นของ “รุ่นใหม่” “รุ่นล่าสุด” โดยยึดข้อสมมติฐานว่าย่อมดีกว่ารุ่นเก่า

11. ทฤษฎีวิวัฒนาการกับทฤษฎีของคาร์วิน

การวิวัฒนาการถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และทฤษฎีการวิวัฒนาการทางสังคม

¹The New American Desk Encyclopaedia (Signet, 1984), p. 97.

²The New American Desk Encyclopaedia, op. cit., p. 281.

³Teggart, op. cit., pp. 92-93

(social evolution) ได้รับอิทธิพลสูงยิ่งจากทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ซึ่งค้นพบโดยนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ชื่อ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin, 1809-1882)

ดาร์วิน ค้นพบว่าสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งมีสิ่งมีชีวิตชั้นสูง (หรือชั้นสลับซับซ้อน) ยิ่งขึ้น การค้นพบได้รับอิทธิพลจากการที่เขาได้เดินเรือไปตามที่ต่าง ๆ โดยเรือบีเกิล (Beagle) ทฤษฎีของเขาชื่อ "การวิวัฒนาการโดยกระบวนการเลือกสรรตามธรรมชาติ" (Evolution by natural selection) ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1859 โดยใช้ชื่อว่า **Origin of Species**¹

พึงทราบว่าประมาณ 100 ปีหลังจากการประกาศทฤษฎีวิวัฒนาการโดยการเลือกสรรตามธรรมชาติของชาร์ลส์ ดาร์วิน ได้เริ่มมีข้อกังขาที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าการวิวัฒนาการอาจไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการเลือกสรรแต่เป็นผลรวมสะสม (accumulation) ของการเปลี่ยนแปลงในระดับอนุ (molecule) อันมีผลทำให้เกิด genetic drift²

12. นักวิชาการแนวคิดวิวัฒนาการ : ออกัสต์ ก็องท์

นักวิชาการในยุคต้นแห่งการกำเนิดวิทยาการที่มีชื่อว่าสังคมวิทยามีความเชื่อทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมมาก ตัวอย่างคือ ออกัสต์ ก็องท์ (Auguste Comte)

ออกัสต์ ก็องท์ เป็นผู้บัญญัติศัพท์ "สังคมวิทยา" เป็นคนแรกขึ้นโดยเป็นภาษาฝรั่งเศส คือ "sociologie" ได้กล่าวว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติผ่าน 3 สภาวะแห่งอารยธรรม³ (states of civilization) หรือเป็นช่วงเวลาหรือยุคสำคัญ ๆ (grand epochs) สามสภาวะดังกล่าว ได้แก่

12.1 ยุคแรก เรียกว่าช่วงเทวนิยมทางการเมือง (theological and military epoch) คือ เชื่อว่าสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ก้อนหิน แม่น้ำต่างมีชีวิต หรือวิญญาณ การรวมตัวหรือการจัดองค์การทางสังคมเป็นไปเพื่อการเอาชัยชนะเหนือกลุ่มอื่น ๆ

12.2 ยุคที่สอง เรียกว่าอภิปรัชญาและกฎหมาย (metaphysical and juridical epochs) ซึ่งพยายามอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นเรื่องของพลังเชิงนามธรรม คือพลังที่จับต้องหรือสัมผัสไม่ได้เป็นยุคที่เริ่มสงสัย ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ และในการจัดองค์การทางสังคมนั้นผู้นำการผลิต เช่น ชาวไร่ชาวนา กรรมกรได้เริ่มมีสิทธิ มากขึ้นแทนที่จะมีสภาพเป็นทาสตั้งสมัยเก่าก่อน

12.3 ยุคที่สาม เรียกว่ายุควิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ซึ่งบางครั้งเรียกว่ายุคปฏิฐาน

¹The New American Desk Encyclopaedia, op. cit., p. 319.

²Alvin Toffler, *The Third Wave* (N.Y.: Bantam, 1980), p. 292.

³cf. Etzioni and Etzioni, op.cit., pp. 15-20

(positive) ยุคนี้เน้นการสังเกตหรือพิจารณาจากสภาพที่เป็นจริง แทนที่จะใช้จินตนาการสำหรับการจัดองค์การทางสังคมนั้นให้ความสำคัญกับการผลิต

ออสต์ ค็องต์ เสนอทัศนะที่ว่า การเปลี่ยนแปลงไปในทางก้าวหน้านั้น เป็นผลลัพท์จากการแก้ไขปรับปรุง (modification) ซึ่งเป็นไปอย่างช้า ๆ ค่อยเป็นค่อยไปและเกิดขึ้นอยู่เสมอ (slow, gradual, continuous)¹ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ค็องต์ว่ามีลักษณะคล้ายกับ 1) ชีวิตของคนและ 2) การเปลี่ยนแปลงในโลกของสิ่งมีชีวิต

ทฤษฎีสถิตนิยมของค็องต์นั้น มักเรียกสั้น ๆ ว่า² ยุคเทววิทยา ยุคอภิปรินญา และยุคปฏิฐาน

13. นักทฤษฎีวิวัฒนาการ : เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer, 1820-1903)

นักคิดอังกฤษผู้นี้ ได้กล่าวถึงการวิวัฒนาการว่าเป็นเสมือนกระบวนการแห่งการเติบโต³ ทั้งนี้โดยการเปรียบเทียบสังคมว่าเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิต

สเปนเซอร์ กล่าวว่าสังคมที่อยู่ในช่วงเวลาแห่งการเจริญเติบโตเท่ากันจะต้องมีลักษณะคล้ายกันหลายอย่าง ดังนั้น เขาจึงกล่าวว่าหากทราบรายงานการเดินทางของนักท่องเที่ยวนในต่างประเทศแล้วย่อมพอที่จะแบ่งประเภทของสังคมต่าง ๆ ในแง่ของระดับแห่งการพัฒนาไว้

แนวคิดของ ค็องต์ และ สเปนเซอร์ เป็นลักษณะที่เรียกว่าวิวัฒนาการแบบเอกทิศ (unilinear) ซึ่งเปรียบเทียบการเจริญเติบโตเหมือนกับต้นไม้ เช่น ต้นมะม่วงจะเริ่มจากเมล็ดมะม่วงเป็นมะม่วงที่ออกดอกผลจนกระทั่งแก่ และเฉาตายไป การเปรียบเทียบเช่นนั้นผู้คัดค้านว่า ไม่อาจนำมาใช้ได้ ในกรณีสังคมมนุษย์

14. ทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการ

ในยุคปัจจุบันนักวิชาการสังคมศาสตร์ได้มีทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการต่าง ๆ กัน ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

14.1 การเปลี่ยนไปสู่ความก้าวหน้าเป็นของไม่แน่นอน

จากการศึกษาทางโบราณคดีได้มีค้นพบว่าในบางยุคบางสมัยมีการรู้จักของใหม่ แต่ไม่ได้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ตัวอย่างคือ พวกอินเดียนแดงแถบเม็กซิโกที่เรียกชื่อกันว่า เผ่ามายาหรือมายัน (Mayan Indians) เข้าใจเกี่ยวกับการใช้ วงล้อ (Wheel) ทั้งนี้ได้มีการพบว่ามีวงล้อติดกับ

¹Teggart, *op.cit.*, p. 106.

²*Ibid.*, p. 107.

³เขาเขียนไว้ว่า "Growth is common to social aggregates and organic aggregates" cf. Etzioni and Etzioni, *op.cit.*, p. 10.

ของเด็กเล่นที่ฝังอยู่ในสุสาน แต่หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าคนอินเดียแดงแถบนั้น
ไม่รู้จักใช้วงล้อนั้นให้เป็นประโยชน์ในการขนส่งหรืออื่น ๆ

สำหรับในสังคมอื่น การค้นพบวงล้อได้ทำให้เกิดอารยธรรมขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่าใน
อียิปต์โบราณนั้นสามารถใช้วงล้อเพื่อช่วยในการขนวัสดุสำหรับสร้างปิรามิด (Pyramid)

ในประเทศจีนยุคโบราณก็มีการใช้วงล้อเพื่อความสะดวกในการสร้างกำแพงเมืองจีน
(The Great Wall of China) ซึ่งเป็นกำแพงที่ยาวที่สุดในโลก¹ กล่าวคือ มีความยาวเกินกว่า 1500 ไมล์
การก่อสร้างเริ่มขึ้นในสมัยราชวงศ์ฉิน ประมาณ 2200 ปีมาแล้ว (300 B.C.) เพื่อป้องกันการ
รุกรานจากทิศเหนือ การก่อสร้างส่วนใหญ่เสร็จในสมัยราชวงศ์หมิง (1368-1644) ความสูงโดย
เฉลี่ยประมาณ 25 ฟุต และมีความกว้างประมาณ 12 ฟุต

ในประเทศอินเดียจะเห็นได้ว่าเสมาธรรมจักรเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างมาก²

14.2 การวิวัฒนาการยังไม่ได้เป็นแบบ "เอกทิศ"

ความหมาย ณ ที่นี้คือการเปลี่ยนแปลงไม่ได้มุ่งไปในทางเดียวกันหรือทิศเดียวกัน ปัจจุบัน
นี้มีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมต่าง ๆ ไม่ได้ผ่านขั้นตอนอย่างเดียวกันหมด ดังจะเห็น
ได้ว่าบางสังคมคงอยู่โดยไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเป็นเวลานานนับพันปี

อนึ่ง ในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีการพบว่าเมื่อมีเมล็ดมะม่วงย่อมสามารถเจริญเติบโต
เป็นต้นมะม่วงได้

กรณีสังคมมนุษย์นั้น การพัฒนาการอาจเป็นอย่างอื่นก็ได้ ตัวอย่างได้แก่ การที่จีนกลายเป็น
ประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุง และต่อมาหลังมรณกรรม
ของเหมาเจ๋อตุงได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจมาเป็นระบบที่ค่อนข้างเสรีซึ่งเห็น
ได้ชัดยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. 2527³

14.3 การวิวัฒนาการทางสังคม ไม่ได้เป็นแบบลัทธิดาร์วินทางสังคม (Social Darwinism)

ลัทธิดาร์วินทางสังคม หรือคตินิยมดาร์วินทางสังคมนั้น เฮอ์เบิร์ต สเปนเซอร์มี
อิทธิพลสูงในการเผยแพร่⁴

ลัทธิดังกล่าวถือว่าในโลกของสิ่งมีชีวิตนั้นหรือในการวิวัฒนาการทางธรรมชาตินั้น การ

¹The New American Desk Encyclopaedia, op.cit., p. 432.

²ปัจจุบันที่ใช้เป็นตราของรัฐบาลอินเดียด้วย

³Time, January 14, 1985

⁴The New American Desk Encyclopaedia, op.cit., p. 1110.

เจริญเติบโตขึ้นอยู่กับการแข่งขันและเป็นผลให้เกิดภาวะที่เรียกกันว่า “ผู้รอดอยู่คือผู้ชนะ (survival of the fittest) ดาร์วิน ค้นพบว่าสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่จะอยู่รอดได้นั้นจะต้องผ่านการต่อสู้เอาชนะอุปสรรคนานาประการ

ความคิดของสเปนเซอร์ยึดแนวของดาร์วินคือ เห็นว่าสังคมจะดีขึ้นได้เพราะมีการขัดแย้งและมีการต่อสู้กัน

แนวคิดปัจจุบันในหมู่นักสังคมศาสตร์จำนวนมากมีแนวโน้มไปในทางที่ว่าความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์เป็นผลจากการร่วมมือกัน (cooperation) มากกว่าการขัดแย้ง (conflict)

14.4 ทฤษฎีวิวัฒนาการในปัจจุบันไม่ได้ระบุว่าผลนั้นปลายว่าจะเป็นอย่างไ

ทฤษฎีวิวัฒนาการตามแนวความคิดเก่านั้น ถือว่าวิวัฒนาการย่อมนำไปสู่จุดหมายเดียวกัน ได้แก่ การก้าวไปสู่ความก้าวหน้า ซึ่งปรากฏเป็นรูปธรรมคล้าย ๆ กันและเห็นได้ชัด

ทฤษฎีวิวัฒนาการตามแนวคิดปัจจุบันแตกต่างออกไป คือไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน

14.5 การขาดบูรณาการในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสู่ความก้าวหน้า

ที่เห็นชัดก็คือความก้าวหน้าทางด้าน “เทคโนโลยี” ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดความก้าวหน้าทาง “ศีลธรรม” นักสังคมศาสตร์ใช้ศัพท์ว่าเป็นปรากฏการณ์แห่ง “ความเฉื่อย” หรือ “ความล่า” ทางวัฒนธรรม (culture lag)

เรื่องของ “ความล่า” หรือ “ความล่า” ทางวัฒนธรรมนี้หมายถึงอัตราการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมทางวัตถุกับอวัตถุมีอัตราไม่เท่ากัน

โดยปกติการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุมักไปได้เร็วกว่า เช่น การพัฒนาอาวุธ (วัฒนธรรมทางวัตถุ) เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าได้รวดเร็วกว่า การพัฒนาทางจิตใจ หรือทางศีลธรรม (วัฒนธรรมทางอวัตถุ)

15. ทฤษฎี “การหน้าที่”

ทฤษฎีการหน้าที่ (functional theory) บางครั้งใช้ชื่อว่า “ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่” (structural - functional theories) มีผู้สนับสนุนทฤษฎีนี้อยู่มาก และความเห็นมีหลากหลาย แต่พอจะสรุปรวม ๆ กันได้ 7 หัวข้อ¹ ด้วยกันคือ

15.1 มองภาพรวม

สังคมต่าง ๆ จะต้องได้รับการพิจารณารวมกันทั้งหมด คือเป็น “ระบบซึ่งประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกัน”

¹Lauer, op.cit., p.65.

15.2 ความสัมพันธ์ทั้งสองฝ่าย

ความสัมพันธ์เชิงเป็นเหตุและเป็นผลต่อกันเป็นได้หลาย ๆ ทางและเป็นความสัมพันธ์ ไม่ใช่แบบจรรยาเอกริธี แต่เป็นแบบกลับไปกลับมา หรือเป็นทั้งสองฝ่าย (reciprocal)

15.3 สภาพพลวัต

ระบบสังคมมีสภาพเป็น “การสมดุลย์แห่งพลวัต” (“dynamic equilibrium”) คือการเปลี่ยนแปลงสามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบโดยมีการเปลี่ยนแปลงแต่เพียงเล็กน้อย

15.4 กระบวนการทำให้เป็นสถาบัน

บูรณาการที่สมบูรณ์ไม่อาจกระทำให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้น ทุกระบบสังคมย่อมมีข้อปัญหา และมีการปฏิบัติที่เบี่ยงเบนแตกต่างออกไปจากระบบปกติสถาน แต่การเบี่ยงเบนนั้น จะค่อย กลายเป็นที่ยอมรับไปด้วยกระบวนการที่ทำให้เป็นส่วนหนึ่งของสภาพการณ์หรือรูปแบบที่ ยอมรับได้ (institutionalization)

15.5 การปรับตัว

การเปลี่ยนแปลงโดยเนื้อแท้และเป็นกระบวนการที่ช้า และมีการปรับตัว ไม่ใช่เป็นการ เปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหันหรือที่เรียกว่าแบบ revolutionary ซึ่งมักแปลว่า “ปฏิวัติ”

15.6 การแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ

การเปลี่ยนแปลงเป็นผลจากการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นอกกระบวนการเจริญเติบโต โดยการแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ จากเดิม (differentiation) และโดยนวัตกรรมภายในสังคม นั้น ๆ¹

15.7 ฉันทานุมติ

ระบบต่าง ๆ สามารถที่จะมีบูรณาการได้ด้วยการยึดคุณค่าหรือค่านิยมเหมือน ๆ กัน คือ การมี ฉันทานุมติ (consensus)

ทฤษฎีการหน้าที่นี้ไม่สนใจตั้งคำถามว่าสังคมจะผ่านกระบวนการในรูปใด แต่สนใจในเรื่องบทบาทของแต่ละสังคม ทฤษฎีการหน้าที่ไม่สนใจเรื่องความเป็นมาและการคาดการณ์ความเป็นไปในอนาคต แต่สนใจ “การทำหน้าที่” คือการให้ประโยชน์ต่าง ๆ

ตัวอย่างที่หนึ่งได้แก่ ระบบการแบ่งแยกระดับต่าง ๆ ของคนออกเป็นชนชั้นหรือเป็นวรรณะ มีผลต่อการจัดให้บุคคลทำหน้าที่ต่าง ๆ ทางด้านการอาชีพ

¹ผลงานของปรสันมีมากและจัดว่าเป็นระดับปรมาจารย์ เช่น Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*. N.Y. : McGraw-Hill, 1937.

ตัวอย่างที่สองได้แก่ ครอบครัว หากพิจารณาในเชิงการหน้าที่แล้ว มีบทบาทอย่างไรเช่นในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กและในการช่วยให้เกิดความอบอุ่นในทางจิตใจ เป็นต้น

16. ข้อสังเกตเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่

นักสังคมวิทยาอเมริกัน นามอุโฆษ 2 ท่าน ในช่วงเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมาได้แก่ ทัลคอตท์ ปาร์สัน และรอเบิร์ต เมอร์ดัน¹ นอกจากนี้ก็ยังมีนักคิดอื่น ๆ อีกที่เห็นด้วยกับทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่ แต่ก็ได้มีข้อสังเกตต่าง ๆ

16.1 **ประการแรก** เริ่มยอมรับว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ หรือคงสภาพอยู่ไม่ใช่ว่าจะมีประโยชน์หรือมีการหน้าที่อยู่ อย่างไรก็ตามอาจมีการหน้าที่ (คือประโยชน์) ที่แฝง ๆ ไว้มิได้ อย่างที่เรียกว่า “การหน้าที่แฝง” (latent function)

16.2 **ประการที่สอง** สังคมไม่ได้เป็นระบบบูรณาการ บางส่วนในสังคมอาจจะไม่มีคุณค่า (nonfunctional) หรืออาจจะเป็นโทษ (dysfunctional)

ในกรณีที่ไม่มียุทธและโทษที่ชัดเจนได้แก่ การที่ยังรักษากระดุมแขนเสื้อนอกสุขภาพบุรุษ ซึ่งดูไม่มีประโยชน์อะไรชัดเจนในปัจจุบัน แต่ในสมัยหนึ่งอาจเคยใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

สิ่งที่มีอยู่บางอย่าง เช่น ขนบธรรมเนียม หรือกฎหมายบางอย่างอาจจะล่าหลังเกินไปจนทำให้เสียหายได้ ตัวอย่างคือ ขนบธรรมเนียมในการเลี้ยงอาหารจนของเหลือในสังคมบางสังคม

16.3 ประการที่สาม

ของที่มีอยู่แล้วบางอย่าง อาจมีประโยชน์เฉพาะบางส่วนในระบบ แต่มีผลร้ายต่อระบบทั้งหมดด้วยก็ได้

ตัวอย่าง ได้แก่ การที่นายแพทย์รวมตัวกันขึ้นเป็นสมาคม เช่น สมาคมนายแพทย์อเมริกัน (American Medical Association) ซึ่งมีอิทธิพลมากในการกำหนดจำนวนนักศึกษาแพทย์ก่อกำหนดผลดีกับตัวนายแพทย์เอง เพราะทำให้รายได้จากการรักษาพยาบาลสูง แต่เป็นผลเสียต่อสังคมเพราะค่ารักษาสูง

16.4 ประการที่สี่

 สิ่งที่มีประโยชน์อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นก็ได้

ตัวอย่างคือ การมีวีดีโอสีอาจมีประโยชน์แต่ไม่ถือเป็นของจำเป็น

16.5 **ประการที่ห้า** ส่วนต่าง ๆ ในระบบสังคมไม่จำเป็นที่จะต้องเข้ากันได้ดี คือยอมมีการขัดแย้งกัน แนวคิดนี้ขัดกับแนวคิดเก่า ซึ่งถือว่าส่วนต่าง ๆ ในสังคมสอดคล้องกัน

¹ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York : Free Press, 1957.

17. ทฤษฎี “การขัดแย้ง” : ทฤษฎีมาร์กซ์

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นจากการขัดแย้งมักจะเห็นแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์¹ (Karl Marx, 1818-1883)

17.1 วิชาวิธี มาร์กซ์มีแนวคิดแบบวิวัฒนาการ แต่เห็นว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นแบบวิชาวิธี (ไดอะเลกติก dialectic) ที่ส่นะเกี่ยวกับวิชาวิธีนี้ มาร์กซ์ได้รับอิทธิพลจาก อาจารย์มหาวิทยาลัยเยอรมันผู้หนึ่ง ชื่อ เฮเกล (Hegel) ซึ่งเป็น นักปรัชญาที่มีชื่อเสียง เขาถือว่า ตัวการในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ ความคิด ซึ่งเป็นนามธรรม

17.2 วัตถุนิยม มาร์กซ์ถือว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเพราะแรงผลักดันทาง “วัตถุ” ซึ่งเป็นรูปธรรม เขาถือว่า “จิต” หรือ “ความคิด” ได้รับอิทธิพลจากสภาวะทางวัตถุ ความดี ความชั่ว ในทฤษฎีมาร์กซ์ ตีค่าออกมาในรูปของวัตถุ

แนวคิดของมาร์กซ์เป็นแบบ “ลัทธิวัตถุนิยม” (materialism) ซึ่งถือว่า สิ่งที่ทำให้มนุษย์ มีความสุขคือ การมีปัจจัยทางเศรษฐกิจดีคือ ร่ำรวยหรือมีทรัพย์สินสมบัติมาก อารมณ์ ความรู้สึก ความรัก จินตนาการ ปรัชญา ความเชื่อหรือศรัทธา มิได้มีความหมายสำคัญต่อมนุษย์ในสายตา ของลัทธินี้

หลักพุทธศาสนาและศาสนารวมทั้งปรัชญาของเฮเกลเน้น “จิตนิยม” (spiritualism) มากกว่าวัตถุนิยม

17.3 ไดอะเลกติกสมัยกรีกโบราณ ศัพท์ dialectic มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณโดยเฉพาะ สมัยของซอคราตีสและเพลโตประมาณ 2300 ปีเศษมาแล้ว ในกรีกโบราณไดอะเลกติกหมายถึง การถกปัญหาหรืออภิปรายปัญหา ทั้งนี้ เพื่อให้ขัดแย้งหมดไปหรือเพื่อบรรลุถึง ซึ่งความจริงหรือ สัจจะ

17.4 ไดอะเลกติกของมาร์กซ์

มาร์กซ์ใช้ศัพท์ไดอะเลกติก อย่างที่เฮเกลได้ใช้คือหมายถึง การอธิบายการเปลี่ยนแปลง หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยกระบวนการสามอย่าง ซึ่งผู้เรียบเรียงได้แปลไว้ว่า “จุดยืน” (thesis), “จุดแย้ง” (antithesis) และ “จุดยุบ” (synthesis) ประกอบด้วยสามปัจจัยคือ

ก. thesis ได้แก่ สภาพที่เป็นอยู่แล้ว

ข. antithesis ได้แก่ สภาพที่ตรงข้ามหรือขัดแย้งกับสิ่งที่มีหรือเป็นอยู่แล้ว

¹เกี่ยวกับมาร์กซ์ขออ่านเพิ่มเติมได้ใน แดเนียล อาร์ ฮิลเฟลด์, แปลเป็นไทยโดย ภาวีดี ทองอุทัย และคณะ ยุคทองของนักเศรษฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 109-135

ค. **synthesis** ได้แก่ ผลแห่งการปะทะกันของสภาพทั้งสองคือ ผลแห่งการขัดแย้งของรีซิสกับแอนตี้รีซิส

17.5 กระบวนการไดอะเลคติกของมาร์กซ์

มาร์กซ์ถือว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเริ่มจากจุดยืน ต่อมาปะทะกับจุดแย้ง จนกระทั่งกลายสภาพเป็นจุดยุบนั้นเป็นกฎตายตัวคือ จะต้องเกิดขึ้นเสมอ อย่างไรก็ตามเมื่อการเปลี่ยนแปลงมาถึง “จุดยุบ” แล้ว ตัวจุดยุบนั้นจะกลายสภาพเป็นตัว “จุดยืน” ต่อไป ดังนั้นกระบวนการจะดำเนินไปเช่นนี้เรื่อย ๆ

แต่ในกรณีที่เป็นกระบวนการสังคมทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว จุดยุบจะสิ้นสุดลงโดยไม่กลายเป็นสภาพเป็นจุดยืนต่อเมื่อสังคมเข้าสู่สภาพแห่งการเป็นคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์

18. ทฤษฎีวิภาษวิธีในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมเศรษฐกิจและการเมือง

18.1 รูปแบบของการปกครองขึ้นอยู่กับภาวะทางวัตถุ มาร์กซ์กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงในทางวัตถุ (โดยเฉพาะสภาวะทางเศรษฐกิจ) ซึ่งมาร์กซ์เรียกว่า “วัตถุนิยมเชิงวิภาษวิธี” (dialectical materialism) การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุที่สำคัญคือสิ่งที่มาร์กซ์เรียกว่า “วิถีแห่งการผลิต” (mode of production)

18.2 รูปแบบการเมืองการปกครองมีด้วยกัน 5 แบบ ทัศนะของมาร์กซ์คือ มีระบบคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม ระบบทาส ระบบศักดินา ระบบทุนนิยม และระบบคอมมิวนิสต์

18.3 ในแต่ละระบบ ยกเว้นระบบคอมมิวนิสต์มาร์กซ์เห็นว่าการขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างชนชั้น 2 ชั้น กล่าวคือ

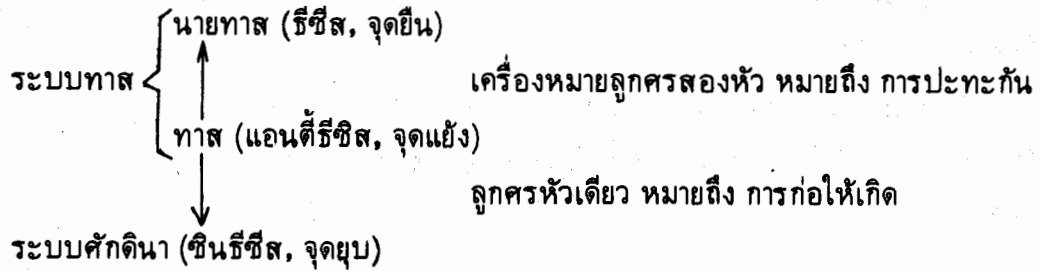
- ก. ในระบบทาส มีการขัดแย้งและต่อสู้ระหว่างนายกับทาส
- ข. ในระบบศักดินา มีการขัดแย้งและต่อสู้ระหว่างเจ้าขุนมูลนายกับไพร่
- ค. ในระบบทุนนิยม มีการปะทะกันระหว่างนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ

19. ทฤษฎีมาร์กซ์ว่าด้วยสังคม 5 รูปแบบ

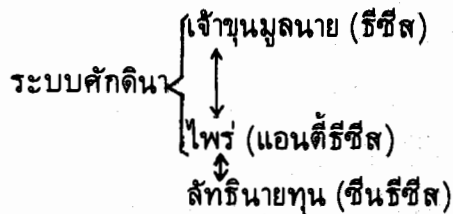
ผังประกอบทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของมาร์กซ์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นดังนี้

19.1 ระบบคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม (แบบกสิกรรม ไม่มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้น) คือว่าเคยมีอยู่ในสมัยในระบบทาส มีการขัดแย้งระหว่างนายทาสกับทาส ซึ่งเป็นผลให้เกิดระบบศักดินาขึ้นมา

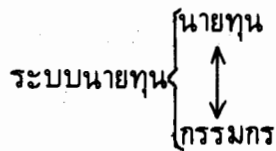
19.2 ระบบทาสบรรพกาลวิธีแห่งการผลิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นผลทำให้ระบบคอมมิวนิสต์แบบดั้งเดิมเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทาส

19.3 ระบบศักดินา ประกอบด้วย สองชนชั้นคือ เจ้าขุนมูลนายกับไพร่ ซึ่งเมื่อขัดแย้งกันมากขึ้นให้แปรสภาพเข้าสู่ระบบนายทุนดังรูปต่อไปนี้

19.4 ระบบนายทุน สภาพทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก จึงทำให้ระบบนายทุนเปลี่ยนเป็นระบบสังคมนิยม

19.5 ลัทธิสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ (หยุดการเปลี่ยนแปลง)

20. ทฤษฎีการขัดแย้ง : ข้อสังเกต

20.1 นักคิดอื่นๆ

นอกจากมาร์กซ์แล้ว มีนักสังคมวิทยาอื่น ๆ ที่มองการเปลี่ยนแปลงว่า เกิดขึ้นจากการขัดแย้ง ตัวอย่างได้แก่ ซีไรท์ มิลส์ (C. Wright Mills)¹ เลอวิส โคเซอร์ (Lewis Coser)² และ ราล์ฟ ดาร์เรนดอร์ฟ³

¹C. Wright Mills, *The Yower Elite*, Oxford University Press, 1956. และหนังสือของมิลส์อีกเล่มหนึ่งคือ *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, 1959.

²Lewis A. Coser, *The Functions of Social Conflict*, New York : Free Press, 1956.

³Ralf Dahrendorf, *Class and Industrial Society*, Stanford University Press, 1959.

20.2 การขัดแย้งไม่ใช่เฉพาะเรื่องชนชั้น

นักคิดแนว “การหน้าที่” เชื่อว่าสังคมโดยปกติมีสภาพสมดุลย์ แต่นักคิดทฤษฎีการขัดแย้งถือว่าสังคมอยู่ในภาวะแห่งการขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มาร์กซ์เห็นว่าการขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างชนชั้นต่าง ๆ

นักคิดแนวการขัดแย้งในยุคปัจจุบันเห็นว่า การต่อสู้เพื่ออำนาจและทรัพย์สินเกิดขึ้น ไม่ใช่เพียงระหว่างชนชั้นเท่านั้น แต่เกิดขึ้นระหว่างเชื้อชาติ ชนชาติต่าง ๆ และแม้กระทั่งเพศที่ต่างกัน

20.3 สภาพสังคมไม่สมดุลย์

นักคิดแนวการหน้าที่ถือว่าสังคมอยู่ในสภาพสมดุลย์เพราะการมี “ฉันทานุมัติ” หรือการยอมรับ “คุณค่าต่าง ๆ ร่วมกัน” (shared values) แต่นักทฤษฎีแนวการขัดแย้งกล่าวว่า ฉันทานุมัติดังกล่าวเป็นของไม่แท้จริง¹ เพราะค่านิยมหรือคุณค่าที่ระบุไปตามนั้น

20.4 ปัญหาที่สนใจ

นักทฤษฎีแนวการขัดแย้งสนใจศึกษาปัญหาต่อไปนี้ เช่น

- 1) ทำไมกลุ่มอิทธิพลหรือชุมชนที่มีอิทธิพลจึงสามารถอยู่ในอำนาจได้
- 2) กลุ่มอิทธิพลเหล่านั้นควบคุมสถาบันต่าง ๆ ในสังคม (เช่น โรงเรียน ศาสนา และสื่อมวลชน)
- 3) กลุ่มทำอย่างไรสังคมจึงจะยุติธรรมยิ่งขึ้น

21. เปรียบเทียบทฤษฎีการหน้าที่กับการขัดแย้ง

นักสังคมวิทยาอเมริกัน 2 ท่าน ได้ทำผังแสดงการเปรียบเทียบระหว่าง 2 ทฤษฎี² ดังกล่าวไว้ สมควรนำเสนอ ณ ที่นี้ คือ

ทัศนะเกี่ยวกับ	ทฤษฎีการหน้าที่	ทฤษฎีการขัดแย้ง
1. สังคม	1. ระบบที่มีเสถียรภาพประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ที่มีการร่วมมือกัน	1. ระบบที่ไม่มีเสถียรภาพประกอบด้วยกลุ่มที่มีการขัดแย้งกัน
2. คุณค่าหรือค่านิยม	2. ฉันทานุมัติ คือการยอมรับคุณค่าหรือค่านิยมร่วมกันเป็น “การ” ผันสังคมเข้าด้วยกัน	2. การขัดแย้งกันเชิงผลประโยชน์แบ่งแยกสังคม แต่มีภาพมายาแห่งการยึดถือคุณค่าหรืออุดมการณ์ร่วมกัน โดยการถูกกำหนดจากกลุ่มหรือชนชั้นที่มีอำนาจ

¹Horton and Hunt. *op.cit.* p. 13

²Horton and Hunt. *op.cit.* p. 15.

ทักษะเกี่ยวกับ	ทฤษฎีการหน้าที่	ทฤษฎีการจัดแย้ง
3. สถาบันต่าง ๆ ได้แก่สถาบันการศึกษา, ศาสนา และสื่อมวลชน	3. มีบทบาทในการสร้างค่านิยมร่วมกันของสังคม	3. มีบทบาทในการสร้างค่านิยมเพื่อประโยชน์ของผู้มีอำนาจ
4. กฎหมายและรัฐบาล	4. บังคับให้ปฏิบัติตามระเบียบซึ่งถือว่าสะท้อนภาพ ความต้องการของประชาชน	4. บังคับให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อพิทักษ์ผู้มีอำนาจ
5. การขัดแย้งทางสังคม	5. มีเป็นครั้งคราวและไม่นานนัก สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ต้องปรับให้เข้าดุลย์	5. มีเป็นกิจวัตรและมีการใช้กฎหมายเพื่อการกดขี่
6. ชนชั้น	6. เกิดขึ้นจากบทบาทต่าง ๆ ของคนและกลุ่มคน	6. เกิดขึ้นจากการเอาวัดเอาเปรียบและกดขี่ของคนบางกลุ่ม
7. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม	7. เกิดขึ้นเพราะความต้องการทางสังคมที่ปรับตัวตามการหน้าที่ใหม่ ๆ	7. เกิดขึ้นเพราะชนชั้นผู้มีอำนาจต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลง

22. กระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกระบวนการความคิดของมนุษย์กระบวนการการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้แก่

1. การขอยืม เป็นการรับเอาเทคนิค แนวความคิด หรือวัตถุต่าง ๆ ของสังคมอื่น โดยดูถึงความเหมาะสมของสิ่งที่รับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ การขอยืมนี้มักเป็นเทคนิควิธีการต่าง ๆ มากกว่าด้านอุดมการณ์ ความคิด ทั้งนี้เพราะการรับเอาวิธีการจะสะดวกและง่ายที่จะใช้มากกว่า เมื่อขอยืมมาแล้วจะต้องปรับให้เหมาะสมเข้าได้กับสังคมของตน เช่น การนำเอาระบบการปกครองประชาธิปไตยมาใช้ การรับวัฒนธรรมต่าง ๆ มาใช้ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ

2. นวัตกรรม (innovation) หรือการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หมายถึง ความคิด พฤติกรรม หรือสิ่งของซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยคงอยู่นวัตกรรมจะใช้คลุมทั้งหมดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงและเกิดสิ่งใหม่ขึ้น ฉะนั้น นวัตกรรมจะใช้ในความหมายรวมทั้งการค้นพบและการประดิษฐ์

William F. Ogburn ได้ย้าว่า นวัตกรรมขึ้นอยู่กับความสามารถทางสมอง รวมทั้งความต้องการและความรู้เดิมที่มีอยู่ เมื่อเป็นความต้องการของสังคม จึงได้มีการค้นคว้าศึกษาโดยใช้ความรู้ที่มีอยู่พร้อมทั้งความสามารถทางปัญญาที่จะใช้ศึกษาค้นคว้า

3. การค้นพบ (discovery) เป็นการพบข้อเท็จจริง (facts) ซึ่งไม่เคยรู้มาก่อน แม้ว่าจะมีอยู่นานแล้ว ทำให้ได้ความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับโลก การค้นพบเป็นการร่วมในความคิดของมนุษย์ในการพิสูจน์ค้นหาข้อเท็จจริง เช่น โลกกลม หลัของแรงจืด แรงดึงดูดของโลก การหมุนเวียนของโลก ฯลฯ การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์และจะกลายเป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรณีที่ได้ใช้ผลของมัน เมื่อความรู้ใหม่ ๆ ได้ถูกใช้การเปลี่ยนแปลงจะตามมา เช่น การค้นพบว่าโลกกลมจะมีการเดินทางขึ้น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคมต่าง ๆ ก็เกิดตามมา

4. การประดิษฐ์ (invention) ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาเทคนิค วิธีการ หรือความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรม เป็นการใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งอื่นขึ้นมา การประดิษฐ์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสานและปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน

การประดิษฐ์อาจแบ่งได้เป็น การประดิษฐ์ทางวัตถุ เช่น การสร้างพิธีกรรมใหม่ ๆ การคิดปรัชญาใหม่ การประดิษฐ์ตัวอักษร การสร้างระบบการปกครองใหม่ ฯลฯ ในแต่ละกรณีรากฐานเก่ายังถูกใช้และปรับปรุงเพื่อของใหม่

William F. Ogburn นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้เน้นถึงความสำคัญของการประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจก่อให้เกิด “ความล่าทางวัฒนธรรม” (Cultural lag)

ความเฉื่อยหรือความล่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นจากการที่อัตราการเปลี่ยนแปลงของส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่เป็นไปโดยไม่เท่ากัน จึงมักเกิดเป็นปัญหาหรือความยุ่งยากขึ้น แยกเป็น 2 ประเภทใหญ่

ก. อัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุต่อวัตถุเปลี่ยนแปลงไปไม่เท่ากัน เช่น อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เรียกว่า รถยนต์ มีอัตราการเพิ่มขึ้นมาก เมื่อเทียบกับอัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เรียกว่า ถนน ซึ่งเพิ่มในปริมาณน้อย ทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด เกิดการทำงานล่าช้า หรืออัตราการขยายเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าอัตราการขยายด้านสาธารณสุข สาธารณูปโภค เกิดปัญหาแก่ประชากรในเขตที่เมืองขยายไป

ข. อัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุต่อวัตถุเป็นไปโดยไม่เท่ากัน เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุที่เจริญมาก ได้แก่ อาคารบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนวัฒนธรรมทางวัตถุ คือ จิตใจ ศิลธรรม เจริญช้ากว่ามากหรือถอยหลังไป ดังนั้น จึงมีปัญหารุนแรง เช่น สงคราม หรือเรื่องไร้ศีลธรรม

ทั้งการประดิษฐ์และการค้นพบมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อมีการค้นพบสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะมีผลให้เกิดการประดิษฐ์ขึ้นได้ และก็เช่นกันเมื่อประดิษฐ์สิ่งใดขึ้นมาจะมีประโยชน์ต่อการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ การประดิษฐ์และการค้นพบนี้อาจเกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการ ความจำเป็นซึ่งนับเป็นความจำเป็นที่สังคมต้องใช้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและอาจเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ เป็นผลได้จากการที่ต้องคิดประดิษฐ์หรือค้นพบในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

5. การกระจาย (diffusion) การกระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะมาจากการกระจายเผยแพร่ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ เมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมแต่ละสังคม นอกจากนี้ การกระจายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเป็นไปโดยไม่เท่าเทียมกัน สังคมที่รับอาจจะรับไปน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

การกระจายนี้มีทั้งภายในสังคมและระหว่างสังคม เช่น คนตรีแจ๊ส ซึ่งดั้งเดิมเป็นของพวกคนผิวดำใน New Orleans ได้เผยแพร่อยู่ทั่วไปในสหรัฐอเมริกาและรู้จักกันดีทั่วโลก การกระจายเผยแพร่เป็นการที่คนในสังคมเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ ซึ่งคนในสังคมพิจารณาว่ามีประโยชน์และเข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิม ในกระบวนการกระจายเผยแพร่วัฒนธรรมจะต้องมีการแสดงให้รู้ถึงเนื้อหาของวัฒนธรรมใหม่ เพื่อให้คนในสังคมได้พิจารณาว่าจะยอมรับการกระจายวัฒนธรรมนั้นหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด

ตัวอย่างของการกระจายทางวัฒนธรรม เช่น

ก. การที่คนไทยรับเอาวัฒนธรรมการใส่เสื้อนอก การผูกเนคไท การใส่กระโปรงถุงเท้า มาจากตะวันตก

ข. คนไทยรับศาสนาพุทธจากอินเดีย

ค. ศัพท์และสำเนียงจีนหลายคำอยู่ในภาษาไทย เช่น แป๊ะเจี๊ยะ ตั้งใจ

ง. การมีคอฟฟีช็อป ไบร่ลิ่ง ในที่คลับ ในสังคมไทย เป็นต้น

เมื่อมีการกระจายเผยแพร่สังคมที่รับเอาวัฒนธรรมนั้น ๆ ไป จะต้องมีการปรับปรุงผสมผสานให้เข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ก่อน เช่นนี้เป็นการ Acculturation

Robert Redfield, Ralph Linton และ Melville J. Herskovits ได้ให้คำนิยามการผสมผสานวัฒนธรรมว่า “การผสมผสานวัฒนธรรมครอบคลุมถึงปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เป็นผลเนื่องมาจากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีวัฒนธรรมต่างกัน มีการติดต่อโดยตรงเป็นระยะต่อเนื่องกัน อันเป็นผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในแบบวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม”

23. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพทางภูมิอากาศและภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยนี้และมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันเป็นเรื่องที่หาได้ยาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่ค่อยมีผลมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีวิทยาการที่เจริญก้าวหน้ามาก สามารถหาทางป้องกันแก้ไขได้ แต่ในสมัยก่อนปัจจัยนี้มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมมาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยนี้มีผลทำให้มนุษย์มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมอื่น ซึ่งการเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมที่ต่างกันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม

ถ้าสภาพแวดล้อมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมได้ ดังตัวอย่างเช่น การที่ฝนแล้ง ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่ทำมาหากิน เปลี่ยนอาชีพใหม่ เปลี่ยนแปลงการใช้เครื่องแต่งกาย เกิดโรคระบาด ฯลฯ

2. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ในขนาดหรือการกระจายของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะเกิดการอพยพหรือรู้จักปรับปรุงวิธีการในการผลิต เช่น ในประวัติศาสตร์ของพวกฮัน (Huns) ไวกิง (Vikings) หรือญี่ปุ่น เนื่องจากทรัพยากรมีจำกัดไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งต้องมีการต่อสู้ทำสงครามกับเจ้าของดินซึ่งจะไปตั้งรกรากใหม่อยู่ ก่อให้เกิดการรบฆ่ากัน เป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้าน การอพยพของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าทำให้กลุ่มผู้อพยพเผชิญกับสภาพแวดล้อมใหม่ มีการติดต่อกับสังคมใหม่และเผชิญกับปัญหาใหม่ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ก็จะเกิดเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ดังได้กล่าวแล้ว เช่น ผู้ที่อพยพเข้าไปใหม่ ถ้ามีจำนวนมากกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของดิน ผู้ที่เข้าไปใหม่ก็พยายามเผยแพร่วัฒนธรรมของตนซึ่งจะก่อให้เกิดการปรับปรุงวัฒนธรรมขึ้นใหม่วัฒนธรรมของเจ้าของดินเดิมอาจสูญหายไปก็ได้ เป็นต้น นอกจากนี้ ถ้าประชากรในสังคมหนึ่งมีจำนวนน้อย การขยายการอุตสาหกรรมทำได้ลำบาก เพราะระบบอุตสาหกรรมต้องอาศัยการแบ่งงาน ถ้าคนน้อยก็อาจจะไม่พอกับตำแหน่งที่มีอยู่ หรือการเคลื่อนย้ายประชากรจากชนบทสู่เมืองก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

แปลงและอาจเป็นปัญหาสังคมได้ เนื่องจากสังคมชนบทและสังคมเมือง มีลักษณะความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน การจะปรับชีวิตจึงเป็นไปได้ลำบาก

การเปลี่ยนแปลงทางประชากร มีผลต่อสังคมมาก โดยเฉพาะในสังคมที่กำลังพัฒนา ถ้ามีอัตราการเกิดเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในสังคมที่กำลังพัฒนา ส่วนมากจะรับภาระการเลี้ยงดูบุตรให้มีคุณภาพดีนั้นยาก และตกเป็นภาระของรัฐ ที่จะต้องช่วยเหลือพัฒนาประชากรก่อน ซึ่งแทนที่จะได้ใช้เงินเพื่อการพัฒนาอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงประชากรนับว่ามีผลต่อสังคมอย่างมาก ถ้าประชากรขาดคุณภาพ ขาดการศึกษา มีการว่างงาน จะมีผลกระทบกระเทือนด้านอื่น ๆ ในสังคมอย่างมาก ปัญหาสังคมจะเกิดขึ้นในสังคมที่กำลังพัฒนานั้น ๆ ซึ่งผิดกับประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประชากรมีคุณภาพและอัตราการเกิดของประชากรไม่สูงนัก เป็นผลทำให้การเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้รวดเร็ว

3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อ การประสพกันทางวัฒนธรรม ได้แก่ การที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้มาติดต่อกัน ซึ่งอาจจะเป็นโดยการบังคับข่มขู่ หรือโดยสมัครใจหรือโดยชักชวนก็ได้ สังคมที่อยู่ในเขตของการติดต่อจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง เมื่อวัฒนธรรมย่อยได้กระจายเผยแพร่เข้ามา สังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่นจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเป็นไปอย่างรวดเร็ว การติดต่อกันเป็นไปได้หลายรูป เช่น การเดินทางยอมทำให้วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับวัฒนธรรมใหม่ การสื่อสาร การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การบังคับทางการเมือง หรือยึดเป็นอาณานิคม เป็นต้น

4. โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างสังคมมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่อำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้อาวุโส เช่น สังคมจีนจะมีแนวโน้มชอบการเปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ยอมรับสิ่งใหม่ หรือในสังคมที่เน้นถึงรูปแบบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม และฝึกให้บุคคลรับผิดชอบต่อกลุ่ม จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จะตรงกันข้ามกับสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมาก

โครงสร้างสังคมที่เหนียวแน่น บทบาทของบุคคล หน้าที่ ศักดิ์ศรี สิทธิ ไม่เปลี่ยนแปลง ยึดถือประเพณีจะไม่ยอมและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในสังคมเช่นนี้ การจัดระเบียบสังคมและการควบคุมธรรมชาติมีน้อย เพราะว่ามันมีความรู้ต่ำ พอมีการเปลี่ยนแปลงจึงกลัวจะเกิดอันตรายแก่ตนและส่วนรวม อย่างไรก็ตามก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะว่าตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงเสมอ

สังคมที่เจริญจะเป็นสังคมที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเสมอ และสามารถแก้ไขกฎเกณฑ์ แบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้ากับสภาพอันแท้จริงของสังคมเวลานั้น

5. ทศนคติและคุณค่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งส่วนมากภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย แต่ละสังคมจะมีทศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันทศนคติของสังคมที่ยกย่องบุชาบรรพบุรุษ อดีต ความมีเกียรติ และการเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า จะยึดถือประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างช้า ๆ และไม่เต็มใจเปลี่ยน เมื่อวัฒนธรรมคงอยู่นาน คนในสังคมจะทักท้วงเอาว่ามั่นคงเป็นเช่นนั้นตลอดไป และจะมีแนวโน้มหลงในชาติของตนโดยมองเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมของชาติตนเป็นสิ่งที่ดีเลิศและถูกต้องไม่มีชาติใดจะเทียบได้

กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมจะแสดงถึงการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมจะมีทั้งพวกคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจมีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งและอาจมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในอีกอย่างหนึ่ง ไม่มีสังคมใดที่จะรับการเปลี่ยนแปลงโดยเท่าเทียมกัน

6. การเล็งเห็นความจำเป็น อัตราและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมขึ้นอยู่กับความจำเป็นซึ่งสมาชิกของสังคมเล็งเห็น และการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะนำไปสู่ความจำเป็นและความต้องการใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการตามความจำเป็นจริง ๆ เช่น การขยายเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการสาธารณสุข สาธารณูปโภค ระบบโรงงาน ระบบอุตสาหกรรม จำเป็นต้องมีสหพันธ์กรรมกร ความจำเป็นและความต้องการเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นต่าง ๆ ขึ้น

ในสังคมตะวันตกมีนโยบายที่สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงมุ่งไปสู่ความเจริญก้าวหน้า สนับสนุนให้เยาวชนมีความคิดริเริ่ม เพราะฉะนั้น จะเกิดมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ส่วนมากการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นโดยรัฐเป็นผู้วางแผน โดยต้องกำหนดจุดหมายปลายทางและวิธีที่จะก้าวไปสู่จุดหมายเหล่านี้ล่วงหน้า เพื่อความเป็นระเบียบของสังคม และเกิดประโยชน์ต่อสังคม

7. พื้นฐานทางวัฒนธรรม จะหมายถึงในแง่ของการเพิ่มพูนความรู้และเทคนิคที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประดิษฐ์คิดค้น ในขณะที่พื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น การเพิ่มจำนวนของสิ่งประดิษฐ์ และการค้นพบจะเป็นไปได้มากขึ้น

24. การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงสังคม

วัฒนธรรมใหม่ไม่ใช่ว่าจะได้รับการยอมรับจากสังคมเสมอไป กระบวนการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ บางครั้งสิ่งนั้นจะถูกยอมรับทั้งหมด บางอย่างอาจต้องใช้เวลาในการยอมรับบางอย่างอาจถูกปฏิเสธไปเลย และบางอย่างอาจยอมรับเพียงบางส่วน การยอมรับสิ่งใหม่ไม่ได้เป็นไปโดยอัตโนมัติ จะต้องมีการเลือกสรรซึ่งขึ้นอยู่กับพิจารณาของแต่ละสังคม

การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญดังนี้

1. ทักษะและคุณค่าเฉพาะ ทักษะคติทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง แต่ละสังคมจะมีทักษะและคุณค่าของเฉพาะทั้งในด้านวัฒนธรรมและนามธรรม รากฐานของคนเกี่ยวกับความชอบและไม่ชอบเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคม ถ้าวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง คือ เป็นคุณค่าเพราะว่าจะนำไปใช้ประกอบกิจการงานอื่นได้ เช่น รถยนต์ รถแทรกเตอร์ โทรศัพท์ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงจะถูกยอมรับโดยเร็ว ถ้าบางสิ่งนั้นมีคุณค่าภายในตัวของมันเองมากกว่าที่จะต้องทำให้เห็นประโยชน์ของสิ่งนั้น การเปลี่ยนแปลงจะถูกยอมรับน้อยและเป็นไปช้ามาก เช่น หลักจริยธรรม ดนตรีบางประเภท บางครั้งอาจมีการต่อต้านซึ่งจะปฏิเสธสิ่งใหม่หรือถ้าสิ่งเหล่านั้นขัดกับจารีตประเพณีและคุณค่าของสังคม

2. การแสดงและสารัตถะของใหม่ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว เมื่อประโยชน์ของมันแสดงให้เห็นได้ง่ายและชัดเจน การมีการสารัตถะสิ่งใหม่อย่างชัดเจนเข้าใจได้ง่ายก็จะง่ายต่อการยอมรับ การยอมรับโดยทั่วไปจำเป็นจะต้องใช้เวลา ข้อที่นำสังเกตสิ่งใหม่ซึ่งเป็น "วัฒนธรรม" สามารถแสดงให้เห็นและจะยอมรับได้ง่ายกว่า "นามธรรม" พร้อมทั้งระยะเวลาในการยอมรับจะสั้นกว่า

3. ความเหมาะสมและเข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิม สิ่งใหม่จะยอมรับได้ดีเมื่อเข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิมที่คงอยู่

1. สิ่งใหม่อาจขัดแย้งกับแบบแผนเดิม เมื่อเกิดการขัดแย้งขึ้นผลที่ตามมา คือ

ก. อาจมีการไม่ยอมรับ

ข. อาจจะยอมรับเพราะมีความเห็นว่า ความขัดแย้งในวัฒนธรรมบางส่วนอาจจะปรับให้เข้ากับของเดิมได้

ค. อาจจะยอมรับทั้งที่มีความขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิมที่คงอยู่ อาจจะลบล้างโดยการหาเหตุผลมาอ้างอิง

2. สิ่งใหม่อาจก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ใช่และแตกต่างไปจากวัฒนธรรมปัจจุบัน

3. สิ่งใหม่นี้เป็นสิ่งทดแทน ไม่ใช่เป็นการเพิ่มเข้าไปในวัฒนธรรม และจะมีการ

ยอมรับน้อย จะเป็นการง่ายที่จะยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งสามารถผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมโดยไม่
ได้ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมในทันที

4. ความสิ้นเปลือง

ก. ความยากลำบากทางเทคนิคของการเปลี่ยนแปลง สิ่งใหม่บางอย่างเท่านั้น
ที่สามารถเข้าได้กับวัฒนธรรมที่คงอยู่ ส่วนมากต้องการวิธีการ เทคนิคที่จะทำให้เข้าได้กับ
วัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งถ้าต้องใช้วิธีการมากและเกิดความยากลำบากที่จะใช้ การยอมรับจะ
เกิดขึ้นยาก ซึ่งถ้าผลออกมาในลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลาและเงิน

ข. บทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลง สิ่งใหม่ถ้าได้รับการยอมรับจากบุคคล
ชั้นสูง ผู้มีอำนาจและเกียรติจะเผยแพร่ไปยังคนชั้นต่ำได้อย่างรวดเร็ว ตัวแทนการเปลี่ยนแปลง
หมายถึงบุคคลผู้ซึ่งนำสิ่งใหม่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมนั้นเข้าไปเผยแพร่เมื่อมีการยอมรับจะ
เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะประสบความสำเร็จได้ก็โดยการ
ปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมนั้นโดยไม่เกิดการขัดแย้ง สมาชิกของสังคมเข้าใจและยอม
รับตัวแทนผู้นั้น ฉะนั้นตัวแทนการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ใช่จะเป็นที่นิยมชมชื่นของคนในสังคมนั้น ๆ
เสมอไป บางครั้งอาจได้รับการต่อต้าน เยาะเย้ย ถ้าการดำเนินงานของเขาขัดต่อทัศนคติและคุณค่า
ซึ่งคนในสังคมยกย่องเชื่อถือ

25. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม

มีการกล่าวไว้หลายแบบเช่นในรูปแบบสังคมเกษตร การเปลี่ยนไปสู่สังคมอุตสาหกรรม
หรือสังคมที่มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไปสู่รูปแบบสังคมที่มีความสลับซับซ้อน สังคมชนบท
เปลี่ยนมาสู่สภาพสังคมเมือง แต่ละประเภทของสังคมเหล่านี้มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตน
ในสังคมที่แตกต่างกัน

รูปแบบสังคมตามทัศนะของ เดวิด ริสแมน (David Riesman) แบ่งเป็น 3 รูปแบบ
และเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. สังคมประเพณีนำ (tradition - directed society) ลักษณะสังคมประเภทนี้คนใน
สังคมยึดถือในระเบียบกฎเกณฑ์ เชื่อฟังต่อผู้อาวุโสซึ่งมีบทบาทมากเช่นเป็นผู้นำ ในสังคม
ประเภทนี้

2. สังคมสำนักนำ (inner-directed society) โดยทั่วไปคนในสังคมนี้จะมีความสำนึก
รับผิดชอบต่อสิ่งต่าง ๆ โดยคำนึงถึงว่าเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม เป็นระยะที่สังคม
กำลังพัฒนา ทุกคนร่วมกันทำงานรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม สำนักจะเกิดอยู่ในจิตใจ
ของคนในสังคมประเภทนี้

3. สังคมผู้อื่นนำ (other-directed society) เนื่องจากว่าสังคมได้เจริญก้าวหน้าไปมาก คนในสังคมคำนึงถึงว่าควรจะมีกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำ ดำเนินงานต่าง ๆ ภายในสังคมเป็นตัวแทนที่จะดำเนินการให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น โดยคนในสวนอื่น ๆ ของสังคมจะเป็นผู้ตามกลุ่มบุคคลหนึ่งซึ่งมีบทบาทหน้าที่อยู่ในสังคมได้แก่ กลุ่มของชนชั้นสูง ซึ่งมักจะนำสิ่งใหม่เข้ามาใช้ในสังคม และผู้อื่นจะนิยมทำตามลักษณะสังคมประเภทนี้อาจกล่าวได้ว่าเจริญเต็มที่แล้ว

ลักษณะสังคมอเมริกันเป็นไปตามรูปแบบที่ริสแมนได้กล่าวไว้ ส่วนสังคมไทยข้ามขั้นตอนจากรูปแบบสังคมประเพณีนำไปสู่สังคมผู้อื่นนำ โดยขาดขั้นการมีรูปแบบสังคมสำนักนำ

26. ผลของการเปลี่ยนแปลง

1. ก่อให้เกิดประโยชน์ ผลของการค้นพบการประดิษฐ์คิดค้นมีผลต่อสังคมในแง่ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า เกิดความสะดวกสบายแก่คนในสังคม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีผลตามมามากเช่น การประดิษฐ์รถยนต์ โทรศัพท วิทยุ ทำให้ระยะเวลาการติดต่อรวดเร็วขึ้น การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น การคิดค้นยาชนิดใหม่ ๆ มีผลทำให้ชีวิตมนุษย์ยืนยาวกว่าสมัยก่อน

2. เป็นปัญหาในสังคมได้ ผลจากมีการประดิษฐ์คิดค้นมาก เมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงขึ้น แต่เป็นไปในอัตราไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดความล่าทางวัฒนธรรมขึ้น จึงเป็นปัญหาขึ้นมาได้ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอาจเป็นปัญหาเฉพาะตัวบุคคล เช่น ภาวะการเปลี่ยนแปลงที่มีมากและเป็นไปอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้บุคคลปรับตัวไม่ทัน อาจเกิดเป็นโรคจิต โรคประสาทขึ้นได้ หรือเกิดภาวะความไม่เป็นระเบียบของสังคม เมื่อวัฒนธรรมเกิดความไม่เป็นระเบียบความรู้สึกของคนในสังคมเกี่ยวกับความมั่นคง ศีลธรรมจรรยา เป้าหมายในชีวิตจะถูกทำลาย เมื่อเกิดความสับสนไม่แน่นอน

ภาวะการเป็นปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวโยงจากเหตุหนึ่ง ๆ เกิดเป็นหลาย ๆ ปัญหาในสังคมได้ ซึ่งจำเป็นต้องมีการแก้ไขเพื่อให้สังคมเกิดระเบียนอยู่ร่วมกันได้

บรรณานุกรม

1. Smelser, Neil J. *Sociology*, Prentice-Hall, Inc.
2. La Piere, Richard T. *Social Change*, McGraw Book Company
3. Coser, Lewis A, Rosenberg, Bernard. *Sociological Theory*, New York, 1968
4. Appelbaum, Richard P. *Theories of Social Change*. Chicago : Markham, 1970.
5. Moore, Wilbert E. *Social Change*, Prentice Hall, India, 1963.
6. บรรพต วีระสัย. *สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519